Μακεδονικά

Τόμ. 25, Αρ. 1 (1986)

Χριστίνα Μπουλάκη-Ζήση, Ιλαρίων Σιναΐτης,
Μητροπολίτης Τυρνόβου, Η ζωή και το έργον
αυτού

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.236](https://doi.org/10.12681/makedonika.236)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (1986). Χριστίνα Μπουλάκη-Ζήση, Ιλαρίων Σιναΐτης, Μητροπολίτης Τυρνόβου, Η ζωή και το έργον αυτού. *Μακεδονικά*, 25(1), 400–402. <https://doi.org/10.12681/makedonika.236>

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλοι οἰκοί, τῶν ὁποίων μέλη νυμφεύθηκαν Κομνηνές καὶ δημιουργήθηκαν ἔτσι νέα γενεαλογικὰ δένδρα γιὰ τὸ σ. με Κομνηνὸν ἀπὸ μητέρα, ἀλλ' ὁ σ. δὲν καταρτίζει γι' αὐτοὺς γενεαλογικὰ δένδρα σὲ ΕΝΘΕΤΑ (δὲν ξέριουμε γιὰ-τί), ὅπως π.χ. οἱ Βατάτζηδες στὴν ΕΒΔΟΜΗ ΓΕΝΕΑ τοῦ Β' αὐτοῦ τόμου (σ. 881), οἱ Ἀγγελιοί, οἱ Δοῦκες κ.ἄ. ποὺ αὐτοὶ ἔχουν ἀπογόνους στὶς ἐπόμενες γενεές, ποὺ τοὺς παρακολουθεῖ ὁ σ., ὅσο ἐπιτρέπουν οἱ πηγές, στὶς ἐπόμενες γενεές ἀναγράφοντάς τους στοὺς πίνακες τῶν γενεῶν, χωρὶς νὰ τοὺς βιογραφεῖ ἀκόμη. Ἐτσι τὸ πλῆθος τῶν Κομνηνῶν γίνεται μέγα καὶ «δόδος βραχεῖα γίνεταί μακρά», ὅπως λέγεται στὴν ἀρχαία τραγωδία, ἐνῶ θὰ ἦταν ἴσως καλύτερο νὰ χωρισθοῦν οἱ ἀπὸ μητέρα Κομνηνοὶ κατὰ Οἶκους. Ἐνῶ τώρα οἱ ἀπόγονοι ἀπὸ τοὺς τέσσαρες Βατάτζηδες γιουῖς (ἀριθ. 147, 148, 151 καὶ 152) καὶ ἀπὸ τὶς δύο κόρες Βατατζίνες (ἀριθ. 149, 150) τῆς Εὐδοκίας Κομνηνῆς Ἀριθ. 80, κόρης τοῦ Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ Ἀριθ. 34 καὶ τῆς Εἰρήνης τῆς Οὐγγαρικῆς, ποὺ βιογραφεῖ ὁ σ. στὴν ΕΒΔΟΜΗ ΓΕΝΕΑ ἐμφανίζονται στὴν ΟΓΔΟΗ ΓΕΝΕΑ ὡς Κομνηνοὶ ἀπὸ μητέρα χωρὶς τὸ ἐπώνυμο Βατάτζης (βλ. τὸμ. Β', ἀριθ. 235, 236, 237, 238, 239 στὴ σελ. 884) καὶ πλεθαίνουν οἱ Κομνηνοὶ τοῦ συγγραφέα.

Ἄν μελετήσῃ κανεὶς τὶς διάφορες περιπτώσεις μισο-Κομνηνῶν στοὺς Πίνακες τῶν Γενεῶν τῶν Κομνηνῶν ἀπὸ τῆς ΟΓΔΟΗΣ μέχρι τῆς ΔΩΔΕΚΑΤΗΣ (τόμ. Β', σ. 883-895), καταλαμβάνεται ὅτι ὁ συγγραφέας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μεγάλο θαυμασμό γιὰ τὴν τεράστια ἐργασία τοῦ συγγραφέα, ἡ ὁποία ὅμως παρὰ τὶς διογκώσεις τῆς εἶναι γιὰ τὴν Βυζαντινὴ Προσωπογραφία πολὺ χρήσιμη καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἔχει τὴν εὐγνωμοσύνη τῆς Ἐπιστή-μης.

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

Χριστίνα Μπουλάκη-Ζήση, Ἱσoriών Συναίτης, Μητροπολίτης Τυρνόβου, Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 265.

Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ, ὅπως καὶ ὁ τίτλος τῆς τὸ δηλώνει, μονογραφία ἀφιερωμένη στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον τοῦ μητροπολίτη τοῦ Μ. Τυρνόβου Βουλγαρίας Ἱλαρίωνα Συναίτη ποὺ ἐποίμανε τὴ Μητρόπολιν τῆς Βουλγαρίας σὲ δύο περιόδους. Πρόκειται γιὰ μὴν ἀναλυτικὴ, ἀπὸ κάθε ἄποψη, ἐργασία ποὺ ἐφάπτεται σὲ μὴ ποικιλία προβλημάτων μετὰ τὰ ὁποῖα συνδέεται ἡ δράση τοῦ Ἱλαρίωνα· ἐννοοῦμε ἐδῶ, κυρίως, τὴν κριτικὴ ἀντιμετώπιση καὶ ἀντικειμενικὴ τοποθέτηση ἐνῶν προβλημάτων ποὺ δημιουργήθηκαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ ἱστοριογραφία ποὺ ἓνα μέρος τῆς ἔκρινε ἀρνητικὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἱλαρίωνα. Καὶ παραπέρα: ἡ κ. Ζήση μετὰ τὴ μονογραφία τῆς αὐτῆς μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ γνωρίσουμε ἀπὸ κοντὰ καταστάσεις καὶ συσχετισμοὺς ποὺ σημειώνονται σὲ μὴν ἀπὸ τὶς σημαντικότερες περιόδους τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας: τὸ κίνημα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ὀλίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀγῶνα καὶ τὴν πορεία του μετὰ ἀπὸ αὐτὸν καθὼς καὶ τὴν ἐμφάνιση τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθνικισμοῦ, σειρά δηλ. γεγονότων στὰ ὁποῖα ὁ Ἱλαρίων εἶχε ἐνεργητικὴ ἀνάμιξη. Ἡ χρησιμοποίηση τῆς ἑλληνικῆς καὶ ξένης ἱστοριογραφίας, μετὰ τὴν παράλληλη ἐκμετάλλευση ἀρχεαῖου ὕλικου, ἀποτελοῦν ἐξέγγραφο γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

Τὸ βιβλίον λοιπὸν τῆς κ. Ζήσης χωρίζεται σὲ 4 κεφάλαια: Ὁ Ἱλαρίων πρὸ τῆς ἀρχιερατείας. Ἡ δραστηριότης τοῦ Ἱλαρίωνος ὡς μητροπολίτη Τυρνόβου. Τὸ συγγραφικὸν καὶ μεταφραστικὸν τοῦ ἔργον. Ἡ θέσις τοῦ Ἱλαρίωνος εἰς τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Βουλγαρίας. Στὸ πρῶτον κεφάλαιον ἡ συγγραφεύς ἐρευνᾷ τὴν καταγωγή τοῦ Ἱλαρίωνα (Ἀρμάθα τοῦ Ἡρακλείου πιθανότατα), τὶς σπουδές του στὴν περιώνυμη Πατρι-

δα Σχολή, την παρουσία του στο Κάιρο, στο μετόχι της Μονής Σινά, όπου έκάρη μοναχός και άρχισε το διδακτικό και επιστημονικό του έργο. Άκολουθούν ή διδακτική του δραστηριότητα στην 'Ιο (1788-1793), ή πρόσκλησή του στην Κωνσταντινούπολη και στη συνέχεια στο Βουκουρέστι και στο 'Ιάσι (1801 ci.), όπου εργάσθηκε ως είκοσι-δάσκαλος φαναριωτικών οικογενειών, καθώς και οι πιθανολογούμενες σπουδές του στην 'Ακαδημία του Βουκουρεστίου κοντά στον Λάμπρο Φωτιάδη· στο ίδιο κεφάλαιο έρευνάται ή διδακτική του θητεία στη Μεγάλη του Γένους Σχολή (1805 ci.) με την παράλληλη ιδιότητά του ως ήγουμένου του σιναϊτικού μετοχίου του 'Αγίου 'Ιωάννου του Προδρόμου στην Κωνσταντινούπολη (1803 ci.). Άπό τη στιγμή που φτάνει στη Βασιλεύουσα ό 'Ιλαρίων βρίσκεται άμέσως στο επίκεντρο των πολιτικών και πνευματικών ρευμάτων που συγκλονίζουν τόν 'Ελληνισμό των προεπαναστατικών χρόνων. 'Η ιδιότητά του, μάλιστα, ως «θεωρού» υπεύθυνου του πατριαρχικού τυπογραφείου προεκάλεσε σφοδρές τις αντιδράσεις των κοραϊκών κύκλων του Παρισιού που θεωρούσαν τους λογίους της Βασιλεύουσας συντηρητικούς και, κατά συνέπεια, μη δυνάμενους νά συλλάβουν τά μηνύματα των νέων καιρών. Με άφορμή τά παραπάνω ή συγγραφέας προβάίνει σέ μιάν εύρεία άνάλυση των θέσεων των κύκλων του Πατριαρχείου και εκείνων του Κοραή έτσι που νά μπορέσει ό άναγνώστης νά σχηματίσει τόν δέοντα προβληματισμό γύρω από τό μείζον αυτό θέμα των πνευματικών εξελίξεων του Νεοελληνισμού κατά την κρίσιμη περίοδο του καλουμένου Διαφωτισμού. Με την ευκαιρία αυτή θεωρούμε σκόπιμο νά παραπέμψουμε γιά τό ίδιο θέμα στίς σχετικές τού σοφού και άντικειμενικού κριτή αυτής της διαμάχης, του Μανουήλ Γεδεών (βλ. τό βιβλίο Μ. Γεδεών, 'Η πνευματική κίνησης του Γένους κατά τόν ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα, έκδ. 'Ερμής, 'Αθήνα 1976, ίδια σ. 125 κ.έξ.). Καλό θά είναι, πάντως, νά θυμίσουμε, σέ συνάφεια με τό ύπόψη θέμα, την έννοια της πολιτικής τού Πατριαρχείου, τό όποιο στή σχετική προκήρυξη τού καλούσε νά συνεργαστούν με τό τυπογραφείο του όλοι οι 'Ελληνες λόγιοι άνεξάρτητα από τις θέσεις, αντιπατριαρχικές ένίοτε, που όρισμένοι από αυτούς είχαν λάβει κατά καιρούς. Αυτό τό τελευταίο πιστεύουμε ότι είναι μιá λεπτομέρεια, την όποία πρέπει νά έχουμε ύπόψη όταν μελετούμε την περίοδο αυτή που έμεινε γνωστή ως «μάχη των φυλλαδίων». 'Η παρουσία του 'Ιλαρίωνα, πάντως, στην Κωνσταντινούπολη συνδέεται έπίσης με μιá σειρά ένεργειών που άποσκοπούσαν στην προώθηση της πνευματικής κίνησης του Γένους που έκφραζόταν καιρία στην περίοδο που δρá ό Συναΐτης με την ίδρυση σχολείων, την έκδοση βιβλίων, τη χρησιμοποίηση έκποπικών όργάνων διδασκαλίας, τη φροντίδα γιά την εξεύρεση ίκανών δασκάλων και, τέλος, με τη συγγραφή. Άπό τις ποικίλες αυτές πνευματικές δραστηριότητες του 'Ιλαρίωνα άπασχολεί την κ. Ζήση ειδικότερα ή συμβολή του ως «θεωρού» του τυπογραφείου και ειδικότερα ή προσπάθειά του γιά την έκδοση της έλληνικής γλώσσας, ή όποια άπετέλεσε ένα από τά σημαντικότερα έγχειρήματα της ελληνικής λογιούσης κατά την Τουρκοκρατία.

Στό δεύτερο κεφάλαιο ή συγγραφέας μελετά τη δραστηριότητα του 'Ιλαρίωνα ως μητροπολίτη Τυρνόβου, περίοδο που συμπίπτει με την κρίσιμη γιά τό Γένος δεκαετία 1821-1830—σημειώτουν ότι ό 'Ιλαρίων φαίνεται ότι ύπήρξε αυτόπτης μάρτυρας του άπαγχονισμού του Γρηγορίου Ε'. 'Η πρώτη αυτή περίοδος χαρακτηρίζεται από την άκαταπόνθη δραστηριότητά του γιά την τακτοποίηση των οικονομικών της μητρόπολhis του και από τη μέριμνά του γιά την παιδεία, όπως ήταν, γιά παράδειγμα, ή ίδρυση οικοδομήματος γιά τη στέγαση του ελληνικού σχολείου. 'Ο 'Ιλαρίων βρίσκεται στο Τύρνοβο σέ μιá περίοδο, άλλωστε, που τόσο ό 'Ελληνισμός της περιοχής, όσο και ή τοπική λογισύνη παρουσιάζουν μιάν εξαίρετη πνευματική άνθιση έμποτισμένη από την επίδραση της ελληνικής παράδοσης. Μολταυτά ό 'Ιλαρίων, γιά άγνωστούς,

ἀκόμη λόγους, ἀπομακρύνθηκε ἢ, πιθανόν, παραιτήθηκε ἀπὸ τῆ Μητρόπολις Τυρνόβου (1827), γιὰ νὰ ἐπανέλθει τὸ 1830 καὶ νὰ παραμείνει ὡς τὸ 1838. Ἡ δευτέρη αὐτῆ ἀρχιερατεία τοῦ Ἰλαρίωνα ἦταν, ἀπὸ κάθε ἀποψη, δύσκολη: ἡ προχωρημένη ἡλικία του, τὸ κίνημα τοῦ πανσλαβισμού πὺν εἶχε ἤδη ἀρχίσει, ἡ δυσμενὴς ἀπάναντι στὸν Ἰλαρίωνα στάση τοῦ Φαναρίου ἀποτελοῦν τοὺς κύριους λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ δράση τοῦ Ἰλαρίωνα παρουσίασε αὐτὴν τὴν κάμψη. Ὁ Ἰλαρίων πέθανε τὸ 1838 ἀπὸ πανῶλη.

Τὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου της ἡ συγγραφέας τὸ ἀφιερώνει στὸ συγγραφικὸ καὶ μεταφραστικὸ ἔργο τοῦ Ἰλαρίωνα καὶ κυρίως στὴ συνεργασία του στὴν ἔκδοση τῆς Κιβωτοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ στὴ μετάφραση τῆς Ἀγίας Γραφῆς μετὰ πρωτοβουλία τῆς British and Foreign Bible Society. Δὲν παραλείπει, ὁμως ἡ συγγραφέας, νὰ ἰδεῖ καὶ ὁρισμένα ἄλλα κείμενα τοῦ Ἰλαρίωνα ἡσσοнос σημασίας, ἀλλὰ τὰ ὁποία, ὡποσδὴποτε, ἔχουν τὴ θέση τους στὴ σύνολη πνευματικὴ παραγωγή τῆς ὑπόψη περιόδου.

Τὸ τέταρτο καὶ τελευταῖο κεφάλαιο τῆς μελέτης τῆς κ. Ζήση κάμει λόγο γιὰ τὴ θέση τοῦ Ἰλαρίωνα στὴ Βουλγαρικὴ Ἀναγέννηση, στὴν ὁποία θεωρεῖ ὅτι ὁ Ἰλαρίων προσέφερε μέγιστες ὑπηρεσίες, παρὰ τὶς ὁρισμένες ἀντιθέσεις Βουλγάρων ἐρευνητῶν πὺν με μυθοπλασίες, σὲ περιόδους δξύτητας μετὰ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸν Ἑλληνισμό, προσπάθησαν νὰ μειώσουν καὶ νὰ διαβάλουν τὸ ἔργο του. Ἐδόθηκε ἔτσι ἡ εὐκαιρία στὴ συγγραφέα νὰ ἰδεῖ τὸ ὅλο θέμα μέσα στὰ πλαίσια τῶν πνευματικῶν διεξελίξεων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰλαρίωνα μετὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆ βουλγαρικῆς ἔθνικῆς ἀφύπνιση, μέσα στὴν ὁποία πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἡ ὅλη δραστηριότητα τοῦ Ἰλαρίωνα, τὴν ὁποία μετὰ τεκμηριωμένα στοιχεῖα ἡ συγγραφέας θεωρεῖ ἰδιαίτερα θετικὴ. Μετὰ ἄξονα λοιπὸν τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἰλαρίωνα ἡ κ. Χριστίνα Μπουλάκη-Ζήση ἔδωκε μιὰν εὐρεία εἰκόνα τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητας καὶ τῶν ἑλληνικῶν προβλημάτων κατὰ τὶς παραμονὲς τοῦ Ἀγώνα· δὲν πρόκειται λοιπὸν μονάχα γιὰ μιὰν ἀπλὴ βιογράφηση ἐνὸς ἀξιολόγου ἀνδρὸς πὺν ἔδρασε στὶς κρίσιμες γιὰ τὸν Ἑλληνισμό πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ γιὰ μιὰ συγχρονικὴ παρουσίαση τοῦ περιβάλλοντος, ὅπου μορφοποιήθηκαν καταστάσεις καὶ ἰδεολογίες. Μιὰ τελευταία παρατήρηση ἀφορᾷ στὴν ἑλλειπὴ παρουσίαση τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος στὸ Βουκουρεστί καὶ στὸ Ἰάσι, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μπορούσε νὰ μᾶς εἰπεῖ πολλὰ ἡ συγγραφέας σὲ συνάφεια τόσο μετὰ τὴν ιδιότητα τοῦ Ἰλαρίωνα ὡς οἰκοδιδασκάλου φαναριωτικῶν οἰκογενειῶν, ὅσο καὶ μετὰ τὶς πιθανὲς σπουδὲς στὴν Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου καὶ μάλιστα κοντὰ στὸν Λάμπρο Φωτιάδη. Καὶ ἀκόμη μία: ἀφορᾷ στὴν καθαρῆουσα πὺν χρησιμοποιεῖ ἡ συγγραφέας πὺν μπορεῖ νὰ ξενίξει σήμερα, μετὰ τὴν κατακτητικὴ ὁρμὴ πὺν ἔχει λάβει ἡ δημοτικὴ, δείχνει ὁμως ὅτι δὲν ἔπαψε νὰ συγκινεῖ μερίδα τῶν λογίων μας καὶ βέβαια τὴν ὁμορφίαν, ὅταν ὁ χειριστὴς της εἶναι ἱκανός, ὅπως συμβαίνει ἐδῶ μετὰ τὴν περίπτωσή τῆς κ. Ζήση. Τὸ βιβλίο λοιπὸν πὺν παρουσιάσαμε ἀποτελεῖ μιὰ πολὺ εὐπρόσδεκτη συμβολὴ στὴ γνῶση μιᾶς προσωπικότητας τόσο συζητημένης, ἀλλὰ, παράλληλα, καὶ στὴν προώθηση τῶν γνῶσεών μας γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ἑλληνισμού καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν πολιτισμικὴ ἀναπτυξὴ τῶν βαλκανικῶν λαῶν.

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ